

צויתי או לא צויתי / הפטרת צו (ירמיה ז, כא-ח, ג; ט (1) כב-כג)

א. הפטרה קדומה

מיוחדת היא הפטרה זו שכבר נזכרה בגמ' (2) - "והרי יעולותיהם ספוי דלא היו עשרים וחד (3) וקרין? - שאני התם דסליק עניינא" (מגילה כג ע"ב). ולכאורה תימה שהביאו דווקא הפטרה זאת, שאף שאין בה כ"א פסוקים, הרי מספר פסוקיה מתקרב לכ"א, בעוד שיכלו להביא הפטרות אחרות שמספר פסוקיהן קצר יותר. ועוד שהפטרה זו היא די נדירה, שהרי בשנים פשוטות פרשת צו נקראת בשבת שקודם הפסח ואז מפטירים ב"וערבה", ורק בשנה מעוברת פרשת צו נקראת קודם, אבל אז אפשר שהיא תיפול באחת מארבע פרשיות ותדחה ההפטרה הרגילה מפני ההפטרה המיוחדת לאותה שבת. נמצא, קריאת הפטרת צו נדירה היא ביותר ואף על פי כן מביאה הגמ' דווקא אותה כדוגמא. משמע, קביעתה היא עתיקת יומין, אולי יותר מהפטרות אחרות.

מגמה להתמיה

הקשר לענייני הפרשה עולה כבר בפסוקים הראשונים של ההפטרה. אבל התמונה העולה מן ההפטרה אינה נראית כמשלימה אלא כמעט כהפוכה.

הפרשה אומרת:

"צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה" (ו, ב).

והיא מוסיפה:

"זאת התורה לעלה למנחה... ולזבח השלמים אשר צוה ה' אל משה בהר סיני ביום צו את בני ישראל להקריב קרבניהם לה' במדבר סיני" (ז, לו-לח).

וההפטרה אומרת:

"כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אתם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" (ז, כב).

מסתבר, שזו עצמה סיבה לקביעת נבואה זו כהפטרה לפרשת צו. יש כאן רצון להתמיה את הציבור ששמע זה עתה את הצווים על דבר עולה וזבח והנה עתה מושמעים באזניו דברי הנביא בשם ה' כאילו לא צו על דבר עולה וזבח.

ב. יישובים לדבריו התמוהים של הנביא

ברם, תמיהה זו ודאי שצריכה היא יישוב. יותר נכון: דברי הנביא צריכים יישוב, כיצד היא מודיע כי לא צויתי והכתוב בפרשה מצווח: "צו את אהרן ואת בניו" (4). פרשנים עסקו בשאלה זו על פי דרכם, יש שדייקו בכתוב ופתרו: ב י ו ס הוציא לא צויתי - מאוחר יותר צויתי. אבל, פירוש כזה משמיט לכאורה את עיקר הפאתוס מדברי הנביא. אכן לראשוניות יש משמעות של עיקר ובסיס ואם ביום הוציא לא צויתי משמע, אין הקורבנות עיקר. פתרון אחר - אף הוא מובא על הרד"ק - ליחידים לא צויתי, שכן אין חובה על היחיד להקריב קורבן (אלא אם כן נתחייב חטאת או אשם בחטאו). ואילו הרמב"ם במורה נבוכים (ג, לב) רואה בדברי ירמיהו ביסוס לקביעתו כי מצוות הקורבנות אינן מסוג הכוונה הראשונה (5).

ג. קורבנות לעומת שמיעה בקול ה'

אלה שכל אלו הפתרונות יפים ללומד בעיון את נבואת ירמיהו, בעוד שלציבור המאזין לדברי התורה וההפטרה, נשמעים דבריו הנביא כמתלהמים וכיצד יכול הציבור להולמם?

על כרחו צריך הציבור לשים את ליבו להמשך דברי הנבואה ולמצוא בה פשר -

"כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר: שמעו בקולי... והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם".

הרי זה לעומת זה: דבר עולה וזבח לעומת שמיעה בקול (6) והליכה בכל הדרך. השאלה אינה חיוב קרבנות או שלילתם אלא היחס והמיקוד. האם קרבנות הם הדבר הבלבדי או המרכזי במערכת התורה ומצוותיה, או הם חלק ממערכת כוללת.

ראיה לדבר מהמשך הנבואה, כשהנביא מדבר על תועבת קרבנות אדם הוא זועק:

ובנו במות התפת... לשרף את בניהם ואת בנותיהם באש, אשר לא צויתי, ולא עלתה על לבי" (ז, לא).

כאן לא הסתפק 'בלא צויתי' אלא הוסיף 'לא עלתה על לבי', כבו להדגיש שזו תועבה, שלילה מוחלטת. לעומת זאת, קרבנות רגילים, עולה וזבח, נשללים רק באופן יחסי ואולי זמני ועל רקע מסויים, - לא צויתי, אבל בהחלט עלתה על לבי.

ד. דברים ניחומים

אפשר ומטרה נוספת היתה למסדרי ההפטרה.

חסידים מספרים כי לרבי ברוך ממזיבוז' נמסר על גדול אחד שחיבר פירוש על סדר קדשים. הגיב הצדיק ואמר: תמה אני היאך יכולים לחבר פירוש על כל סדר קדשים והלא כשאני אומר קודם התפילה את משנת איזהו מקומן של זבחים ואני מתבונן היכן עתה מקומן של זבחים - מעי חמרמרו ואיני יוכל לומר יותר, וגדול זה אפשר היה לו לעבור ולחבר על כל הסדר?

הנה שבת שנייה שהציבור קורא על ענייני עבודת הקודש והקרבנות השונים - מהם חובה ומהם נדבה - והנה אנו אין לנו לא מקדש ולא עבודה ואנה אנו באים. לכך, אולי, משמיעים באזנינו את דברי הנביא - שנאמרו במקורם כתוכחה קשה - והם לנו כמיין קורטוב של נחמה. אכן ציווי יש על קרבנות. אבל אין הם עיקר שאי אפשר בלעדיו. שהעיקר עדיין תקף לגבינו בכל שנה והוא: שמיעה בקול ה'. ועדיין יש מקום למתהלל - להתהלל "השכל וידע אותו נאם ה'" (7).

הערות:

(1) לכאן מגיעים ע"י דילוג מפסוק ג' בפרק ח.

(2) וכזאת לא מצינו אלא לגבי הפטרות מועדים ושבתות מיוחדות.

(3) כלומר שאין בה עשרים אחד פסוקים, שזה לכאורה המינימום למספר פסוקי ההפטרה.

(4) ועוד מצינו לשון צו אמורה בעניין קרבנות בפרשת התמיד "צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוח תשמרו להקיב לי במועדו" (במדבר כח, ב).

(5) ראה עיוננו להפטרות ויקרא.

(6) מתח שבין זבח לבין שמיעה עולה גם מגערתו של שמואל הנביא בשאול המלך "החפץ לה' בעלות וזבחים כשמע בקול ה'. הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים" (שמי"א טז, כב).

(7) חתימת ההפטרה. חתימה זו היא חתימת הפטרת תשעה באב. ואפשר שאף שם מטרה קרובה: להודות כי אף שחרב הבית בעווננו ועדיין לא נתחדשו קרבנות בכל זאת עדיין פתח ואפשרות להשכיל ולדעת את ה'.